

МІФОЛОГЕМА СМЕРТІ В УКРАЇНСЬКІЙ НОВЕЛІСТИЦІ РУМУНІЇ

Анотація У статті досліджується процес становлення української малої прози на території сучасної Румунії, розглядаються проблемні питання філософії літератури через призму націєтворчих, соціокультурних і політичних процесів упродовж ХХ ст., що вплинули на тематику творів, вибір літературного героя, який опинився у своєрідних кризових ситуаціях, що пов'язані з двома світовими війнами та переходом від патріархального способу існування до сучасного індустріального суспільства.

Ключові слова: українська новелістика, літературний процес, Румунія, міфологема, літературний герой, національний психотип.

Постановка проблеми. Соціокультурний і технологічний процес у ХХ ст. попри позитивні зміни у житті людства, характеризується небаченим досі в історії масовим насиллям у формі революцій, громадянських і світових війн, так званих етнічних чисток, геноцидами народів. Тема насилля стала однією з наскрізних у світовій літературі, можемо говорити про своєрідну *міфологему смерті*, що виявляється у новому розумінні самозбереження нації, її культури за умов глобалізаційних процесів та викликів. Особлива роль тут належить так званій «малій батьківщині» автора, яка озивається у його творах неповторними і привабливими образами, знайомить читача з певною етнокультурою, виявляє у її традиціях загальнонаціональне і загальнолюдське. Привабливі у цьому плані літератури етнічних груп – національних меншин, які в силу історичних обставин мешкають в територіальних кордонах інших держав.

Предметом нашого розгляду є одна з них – українська література в Румунії. Ця література, як і українська література на етнічних українських теренах в Польщі, Словаччині, Угорщині, Хорватії цікава тим, що літературний герой є носієм українського національного психотипу, а водночас досвіду соціального життя в країні проживання, естетика творів при цьому зумовлена не тільки мовою написання, часом з її регіональною специфікою, але й літературним досвідом, традиціями, соціокультурними інтересами, історико-політичними колізіями в країні проживання автора. Цим характерна й література української еміграції в Німеччині, Канаді, США, Аргентині, Австралії.

Мега дослідження полягає у вивченні процесу становлення української малої прози на території сучасної Румунії, розгляді проблемних питань щодо тематики творів, вибору літературного героя, який опинився у своєрідних кризових ситуаціях, що спричинені двома світовими війнами, переходом від патріархальному способу існування до сучасного індустріального суспільства. На сьогодні ці питання в українському літературознавстві практично не досліджувалися.

Виклад основного матеріалу. У передмові до двотомної антології короткої української прози в

Румунії «Просвіт» (вона стала основним текстовим матеріалом нашого дослідження), М. Корсюк зазначає, що українська проза в Румунії появилася тільки в 60-х роках минулого століття, однак «має своє доволі гаразд окреслене обличчя, свій повноцінно здобутий статус, свою своєрідність, оригінальне, не нащеплене звучання, свій багатоголос» [1, 5]. Герої новел та оповідань – переважно українці – мешканці сучасних румунських територій Мараморощини й Буковини, їх уява про земну красу і людське щастя пов'язана з горами і лісами, садом, полем і рідною хатою, вони знають ціну любові, праці, совісті, добра і зла. У новелах, оповіданнях, повістях постає дивовижний світ художніх образів, вибудованих на глибоких протиріччях між особистістю і владою, бідністю і багатством, любов'ю і ненавистю, мріями і реальністю від часів боярської Румунії, Австро-Угорщини до сучасності.

Людина приходить у цей світ з любові і вже з моменту народження стає суб'єктом підпорядкованим не тільки позитивному культурно-історичному досвіду рідного соціуму, але й інших, часто ворожих ідей, тому людське життя – це постійна боротьба за утвердження власного неповторного, водночас національного Я в полікультурному середовищі. Все живе врешті вичерпує свій енергетичний потенціал, але смерть людини не можна звести до біологічної закономірності, позаяк людина насамперед істота духовна. Саме духовний світ стає мірилом людської сутності і збуджує письменницьку увагу, дозволяє витворити у слові людське життя у своєрідних формах рольової гри: чоловік-жінка, дитина-старша особа, особа-суспільство, бідар-пан, селянка-дворянка, воїн-князь тощо. Кожен літературний герой є неповторним, є своєрідним виконавцем покладеної на нього письменником рольової гри, що творить сюжет і визначається наскрізною ідеєю твору.

На відміну від трагедії, смерть героя не є обов'язковою у малій прозі. Творення міфологеми смерті у малій прозі, як правило, обумовлена творчим задумом і стає першоосновою сюжету через систему конфліктів, що дозволяє створити психо-

логічно переконливий літературний образ. Якщо народження дитини у творі пов'язується переважно з радісним очікуванням, то смерть літературного героя ніколи не буває випадковою, вона є логічним підсумком його *праведного-неправедного життя*, втіленням провідної ідеї твору. Тихо і спокійно вмирають у колі родини пересічні герої, носії ж реформаторських ідей вмирають незвичною смертю, яку називають героїчною.

Міфологема смерті стає наріжним каменем, коли письменник зображує процеси руйнування усталених норм соціальної поведінки, реформування економічного, політичного, культурного життя суспільства. Реформації, як показує час, не завжди виправдані, часто призводять до смерті «героїв за ідею», а ще неймовірного числа невинно убієнних, про що засвідчила кривава історія Радянського Союзу від часу більшовицького перевороту у 1917 р і до його розпаду у 1991 р. Результатом стали мільйони невинних жертв, руйнування культурних, релігійних і національних традицій, економічний розвал, втрата довіри населення до влади. У працях Платона, Мора, Кампанелли, Макіавеллі, Робесп'єра, Маркса, Леніна насильницька смерть в ім'я суспільного блага пояснюється історичною неминучістю. Виправдання насилля знаходимо в літературах тоталітарних режимів, особливо яскраво вона проявилася в радянській так званій «літературі соцреалізму», де вбивство заради ідеї перетворюється у героїзм, революції проголошують кривавих диктаторів вождями нації, а насилля (покарання переможених, експропріація, конфіскація, розкуркулення, переселення тощо) трактується як необхідність в ім'я спільного щасливого майбутнього.

Міфологема смерті знакова у грецькій міфології, європейському фольклорі і загалом новітній європейській літературі. Убивство сина-зрадника від руки батька (М.Гоголь, «Тарас Бульба») не можна порівнювати зі смертю самогубиці пані Боварі (Г.Флобер, «Мадам Боварі»), але ці дві різні за характером смерті дозволили авторам розкрити ключові принципи загальнолюдської моралі, заглибитись у національний характер і національну історію. Смерть перетворилася у своєрідне мірило людської гідності у творах Шекспіра і Гете, Г.Флобера, Т.Шевченка і М.Гоголя, Ремарка і Т.Драйзера.

Міфологема смерті є однією з наскрізних у сучасній українській прозі в Румунії, вона виконує роль сюжетоформуючої основи, виявляється через психоаналіз.

«Я – людина і, якщо початок і кінець мого життя не суперечить одне одному, почуватимуся найщасливішою навіть у час кончини», – каже герої новели Степана Ткачука «Хвилина». Філософські умовиводи приводять автора до думки, що «можна вмерти на острові святої Олени і не бути Наполеоном», що «смерть підносить видатних, а ідеали, як зорі: їх не можна досягти, але ними можна керуватися».

Новела чи оповідання – це кілька сторінок тексту, тут нема можливості простежити, як у романі, життя героя, пошук ним ідеалів, вплив їх на його оточення. Письменники свідомо обирають героями малої прози переважно пересічну людину, життя якої минає в буденних пошуках хліба і потреб духовних – любові, знань, соціокультурних цінностей. На думку того ж С.Ткачука, письменник творить «приємну ілюзію: ніби кожна людина перебуває на вершині світу». Однак час і простір знаходиться поза межами людського волевиявлення, свобода дій героя обумовлена його віком, історичним часом, оточенням, яке диктує свої вимоги, водночас людина залишається неповторною, бо «усмішка твоя єдина і очі твої одні», як писав В.Симоненко.

З усмішкою на устах вмирають праведники, навіть у останню хвилину турбуються вони про когось. «Бабусині вогкі очі прохали світла, говорили з нами, обнімали нас...- Не забудь нагодувати малого...Не забудь. І закрила очі», – так описує смерть доброї старенької Іван Ковач в новелі «Спорожнілі бабусині очі» [2, с. 22].

Смерть тільки на перший погляд буває випадковою. Іванко Семенчук, Євген Платко і автор оповідач в оповіданні «Білий рояль» Корнелія Ірода – звичайні сільські діти, їх мрією стало бажання пізнати смак персиків, – незвичного для гірського села плоду, який виростив учитель Іларій Дудчак. Дитяча забаганка призводить до смерті наставника, герої між тим клянуться, що нема їх вини у «смерті пана Іларія Дудчака, нашого колишнього вчителя».

Теолог за фахом, К. Ірод звертається до найдавнішого міфу – вигнання з раю грішників Адама і Єви, які наважилися спізнати заборонений плід. Перенесена у повоєнну румунську дійсність біблійна ідея пізнання добра і зла, творить складну метаморфозу. Майстерно вибудований сюжет вводить читача у світ дитинства, де людина відкрита і щира, герой-оповідач зізнається, що з друзями «обкрадали сади чи не в усій Глині», наскрізний образ саду уособлює земний рай з черешнями, хруставками, вишнями, сливами, горіхами, грушами, яблунами і «науковим» садом учителя. Але війна руйнує земний рай. Вчителя погнали на війну, і ось вже лейтенант Іларій Дудчак, приїхав на *урльоп* і привіз два персики, які й посадив біля хати, і білий рояль – символ достатку, щастя, насолоди від небесних звуків. Однак автор і словом не обмовився як звучить рояль, натомість – «Через місяць прибули до нас радянські війська». Білий рояль забирає советський майор, як свою власність, яку, начебто, викрав з його дому вчитель. Зрозуміло, що ніякого дому в Румунії під час війни у радянського майора не могло бути, це звичайний мародер. Образ майора окупаційної армії, перетворюється в образ страху, що навис над пересічною людиною. Страх заставляє вчителя переховуватися в очеретах, загроза арешту висить над ним

у школі, його турбує безсоння. Село забуває про білий рояль, але фатум страху не полишає вчителя. Однієї ночі злодійкуваті школярі рвали персики у його саду, тріск зламаної гілки став останньої краплиною його вияву. «Прийшли за мною!» – були останні слова вчителя. Символічні образи роялю і персиків під пером автора витворили трагічну історію людського життя, міфологему смерті в умовах тоталітарного режиму.

Вже сама війна є міфологемою смерті. Протистояння між героєм-захисником рідної землі і завойовником у будь-якій формі насилля, як правило, закінчується загибеллю одного з них. Таким чином втрачається цінність людського життя – убивство на війні трактується як відвага, героїзм. Війна руйнує усталені норми моралі, заперечує свободу вибору, перетворюючи величезну кількість пересічних вояків у безправних виконавців, зняряддя убивства, а інших, це мізерна кількість вождів, генералів, у безнаказаних повелителів.

На війні людина безправна і убиває не з власної волі, а заради власного виживання. До такого висновку приходять на фронті вояк Федір, душу вчорашнього селянина гріють спомини про кохану Калинку, дітей, ці спомини допомагають усвідомлювати, що його ворог в окопах навпроти так само любить свою фрау Инге. Та війна невблаганна, Федір опиняється перед вибором – бути убитим від кулі ворога чи самому наважитися убити його? І вояк Федір біжить «навздогін за ворогом, його треба знищити», дивується як «легко вмирає людина», і дивується – «невже отак безглуздо скінчилося все. Така доля солдата». Міфологема смерті в оповіданні Василя Клима «Вороги» творить сюжет твору, письменник вдається до психоаналізу, намагаючись пояснити психічні прояви свого героя, який опинився між вибором смерті і життям. Саме через призму психоаналізу аналізується поведінка літературних героїв на війні в оповіданнях О. Масикевича, І. Шмуляка, М. Михайлюка, К. Ірода, С. Ткачука, І. Ковача, М. Трайсти.

«Полями ходила осінь з червоною ружою на грудях» – це назва оповідання одного з найповажніших українських письменників сучасної Румунії Михайла Михайлюка і водночас метафора смерті. На війні смерть багатоліка, жорстока і невблаганна, вона не щадить ні вояків, ні старих, ні матерів, ні дітей.

Іван Ковач, письменник старшого покоління, виступає блискучим майстром сюжету, його новели, оповідання – це своєрідна епопея краху людських сподівань перед неминучим фатумом смерті. Героїв оповідання «Біла хустина з червоними цятками на краєчках» Івана й Олену несподівано розлучає війна: «вона прилетіла, як чорний, ворожий птах. Принесла з собою і смерть, і недугу, і кров, і рани, і втому, і сором, і холод, і голод... Чоловіків забирали на війну, як коней». Порівняння людини з тягловою твариною підкреслює абсолютну зневагу до людини на війні. Коротко і жакно описує

смерть героя письменник: «Івана не стало. Він зник, як зникають хмарини під ясным відцвілим сонцем. Вечір піднімався чорним маревом понад полем... як охоронник понад мертвими, замерзлими трупами. Ворони відлітали темними важкими зграями, наче навантажені людською кров'ю».

Втрати на війні не закінчуються з останніми пострілами, з роками вони лягають важким тягарем на людські душі. Усвідомити смерть рідної людини нелегко, невинно убієнні продовжують впливати на сумління живих, не виходять з їх пам'яті рідних і близьких. Роками чекає на повернення з війни єдиного сина баба Полага, помирає самотиною, так і не дочекавшись рідньогокого (оповідання І.Ковача «Баба Полага»). У новелі «Лебедине підбите крило» письменник виводить образ німого юнака на прізвисько Голодний. Письменник виводить невинну жертву війни, – людину, яка не чує голосів жаху, вибухів, стрільб, тріскоту пожеж, але пройнялася загальним відчуттям страху. Німий доведений до відчаю, «в сорок четвертому Голодний зрозумів, що таке війна, і втік з села до темного лісу». Та війна невблаганна, – куля настає героя твору у час прозріння, коли він, сповнений радості, що війна позаду, повертається з лісу до села.

У сформуваній на засадах християнської моралі європейській літературі, чільне місце належить темі кохання. Прообразом стало Святе сімейство, описане євангелістами Іваном, Лукою, Матвієм і Марком. Кохання, любовна інтрига стали сюжетотворюючою основою художньої літератури. Однак, як зазначив Л.Толстой у романі «Анна Кареніна», – всі щасливі родини схожі, але кожна нещаслива по-своєму. Християнська мораль засуджує подружню зраду, моральні категорії *вірність і зрада* стали універсальним мірилом особистості літературного героя, суспільної моралі, яка притаманна його оточенню і часові. Кохання з одного боку оповите романтичним піднесенням, водночас любовні стосунки часто вимагають жертвності. Письменники у зображенні любовних стосунків між героями часто вдаються до зображення трагічного, так смерть героя сприймається як неминучість у трагедії В.Шекспіра «Ромео і Джульєтта», Г.Флобер зображує жорстоку смерть розпутної пані Боварі, Л.Толстой – Анни Кареніної.

Українська проза в Румунії є органічною складовою загальноєвропейського літературного процесу, відповідно, тема кохання і смерті через нерозділену любов посіла вагоме місце у творах С.Яцентюка, І.Шмуляка, С.Ткачука, К.Ірода, М.Михайлюка, І.Ковача, М.Трайсти. Письменники різних поколінь, різного життєвого досвіду і художньо-естетичних уподобань, вони залишаються вірними християнській міфологемі подружньої вірності.

Оповідання Степана Ткачука «Письмо» – це своєрідна притча про великого грішника. «Проць Куцулаба чекає смерті, як молода нареченого», але

вона не приходять, хоча старий уже й «купив собі пляц на сільському цвинтарі, обгородив залізною огорожею і позначив мармуровим хрестом, купив дубову труну і двісті свічок, загодя заплативши священникові, дякові й дзвонареві». Та дідова «душа перевантажена і переповнена гріхами» перед законною дружиною Гафійкою і коханкою Марійкою.

Обидві жінки водночас народжують дітей, але під час пологів дівчинка Гафійки помирає. Марійка народжує сина, повитуха з її згоди поміняла мертву дівчинку на хлоп'я, названого Митриком, так дружина Куцулаби стає матір'ю своєї-несвоєї дитини. Згодом Марійка виходить заміж, народжує шестеро дітей, але совість мучить її, перед смертю зобов'язує вже геть постарілого коханця відкрити їх синові правду про справжню матір. Куцулаба, людина з «гонором цариці, а життям собачим» сповідується синові, лист батька до сина нагадує ширу християнську сповідь, пронизану вірою, «що батьківські гріхи не падають на дітей, бо вони тягнуться від сьогодні до завтра, а ще до ветхого Адама». Відправивши листа, герой з чистою душею повертається додому, «числив, скільки ще кроків залишилося».

Міфологема смерті особливо яскраво виявилася у творах Михайла-Гафії Трайсти. Схильний до екзистенційної манери письма і постмодерну, цей письменник молодшого покоління у повісті «Конокрадська честь» [3] трансформує у новий час відомий міф про Авеля і Каїна. Головний герой твору багатий Йончі Лупул, засліплений ідеєю збагачення, він поступово втрачає совість, честь і гідність, врешті перетворюється у заручника власних маркантильних інтересів. Як біблійний герой, він заради батьківського спадку замовляє вбивство молодшого брата Августина. Сумління між тим не покидає його, у глибині душі Лупул розуміє неминучість Божої покари, тому постійно читає 51 псалом Давидів, де цар оплакує свій гріх. Читання псалмів з часом перетворилося на звичний ритуал і «Йончі, на відміну від біблійного царя, не мучила совість...давно він загубив її». Так герой втрачає сумління, людське життя для нього нічого не вартує, він убиває конокрада Хараламбіє, який постає йому коней, з його вини гине слуга-співучасник убивства. Захоплений збагаченням, Лупул робить нестерпним життя дружини і рідного батька. Псалом царя Давида не спонукав Лупула до покаяння, але Божа кара на серійного убивцю прийшла у формі страху, що врешті приводить його до самогубства. Міф про великого злочинця під пером М.Трайсти доповнюється міфом про великого скнару, – перед самогубством Йончі вбиває п'ятірку коней, яких привів йому убитий ним Хараламбіє.

У цьому ж творі в розрізі біблійного трактування М.Трайста виводить образ ігумена Феодосія, – це оригінальний образ грішника – спокутника, позаяк у мирському житті він конокрад Іван Коче-

рга. Побачивши на возі труп свого побратима Хараламбіє, якого слуга Лупула хоче викинути у води Тиси, Кочерга убиває візника, а тіло Хараламбіє ховає на горі «без труни, без молитви, без хреста». У нестямі герой твору готовий до помсти, але «святий Господь більше не допустив його до вбивства». Це своєрідне запозичення міфологеми смерті з біблійної притчі про Авраама. Конокрад вибирає спокуту гріхів: покидає злочинство і приймає схизму, в покайних молитвах і добрих ділах Іван Кочерга дослужується до чину ігумена, виконуючи християнський обов'язок перед убієнними, ставить хрест і править молитву на могилі грішника Хараламбіє. Символом Божої милості для великого грішника стала його зустріч з сином Іваном, якому однак не зізнається, що є його рідним батьком.

Своєрідною сагою про закохані серця стало оповідання М.Трайсти «Гуцульська душа». Знавець Гуцульщини, письменник майстерно описує звичаї і традиції горян, характер гордих і працьовитих людей. Головний герой твору Василь Малинюк, чия душа юнака як пташка вільна, «в клітці сидіти не буде». Але Василя забирають до війська, а це неволя, серце героя гріє тільки любов до Аннички. Юнак мріє про зустріч з коханою, марить рідним селом, чекає на заслужену відпустку, але ненароком засинає на посту і відпустку анулюють. Вільна душа Василева не витримує, і він втікає з казарми. Куля вартового наздоганяє дезертира, тільки душа Василева «перелетіла через сад, через річку і зупинилася на подвір'ї Аннички», попрощалася з отчим краєм, «а потім полетіла далі, аж до самого Бога».

Індустріальна та постіндустріальна епоха спричинили масову еміграцію селян у місто, що врешті обернулося нещадним руйнуванням соціокультурних традицій. Земля, як духовне осереддя селянської родини, стала товаром, побут сучасного села мало чим відрізняється від міського, а сільські звичаї, обряди і традиції перетворилися у призабутий фольклор. Новітні містяни задля професійної кар'єри, добробуту та інших меркантильних міркувань поривають з сільським минулим. Тема еміграції і утвердження людини в новому соціальному статусі не нова в світовій літературі, водночас невичерпна. Так Д'Артаньян, – пересічний юнак з французького Провансу з легким серцем перебирається до Парижа і робить військову кар'єру (О.Дюма, «Чотири мушкетери»), але як боляче прощається з рідною землею український селянин в оповіданні В.Стефаніка «Камінний хрест».

Тема розриву з рідною землею – ще один варіант міфологеми смерті, але смерті духовної. Розглянемо її на прикладі оповідання Василя Клима «Лети, коню!» Письменник запропонував своєрідний апокриф про блудного сина. Двадцять років не був у рідному селі герой твору Тимошко. Цей новітній блудний син утвердився в місті, ставши диспетчером на залізниці, хоч «служба в місті була нудним і черствим заняттям». Тимошко не стидав-

ся свого сільського походження, розповідав про рідне село «із захопленням і пристрасстю», ба більше, навіть у вузькому колі колег віршував на сільську тематику. Між тим у селі померала вся його рідня. Голос крові нарешті покликав Тимошка у рідне село. Знайомі краєвиди, звуки і запахи, але люди «впізнати його не впізнають, як не впізнає і він їх». Фатум не сприйняття власної персони дивує героя, адже на відміну від померлих родичів він живий. У розпучі герой твору йде до корчми, звертається до кулькавого Цимбала, каже, що він «Канюків...Тимошко з того кута», але тому байдуже. Такі ж байдужі до нього й решта п'яничок. «Чужий у рідному селі» Тимошко вирішує «бодай напитися». «Плакати хочеться, ...бо душа болить», – сповідується пастухові Микиті. Горілка не допомагає. Тимошко згадує весілля сестри, коли «дружба...на вороному коні із завітчаною палицею в руці гасає по селу, запрошуючи людей на весілля». Героя осяває думка – проїхатися селом на коні, він готовий щедро оплатити поїздку на возі з баскими кіньми. Образ весільного зазивали і образ п'яниці на возі – це своєрідна антитеза. «Лети, лети, ко-

ню!» – радісно кричить Тимошко. Але це крик у порожнечу. Порвавши родинні зв'язки, Тимошко у рідному селі чужак, він помер в очах односельчан, і його спроба повернути до себе увагу перетворюється у трагікомедію.

Міфологема смерті залишається однією з найскладніших проблем філософії художньої літератури, вона є найбільш виразним резонатором суспільного життя літературного героя, сприяє розвитку сюжету, формування екзистенційного начала в художньому тексті. Звернення до цієї міфологеми засвідчує широту творчих інтересів, використання досвіду світової літератури і загалом великий творчий потенціал українських письменників Румунії.

Можемо виділити кілька основних напрямків трансформування міфологеми смерті в сучасній українській прозі Румунії: а) смерть праведників, як Божа милість; б) фатум насильницької смерті на війні; в) героїчна смерть як вияв патріотизму; г) покара за вчинені гріхи у вигляді самогубства; д) смерть заради кохання, свободи; ж) смерть духовна, як наслідок розриву культурних, соціальних родинних взаємозв'язків, забуття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Просвіт: Антологія короткої української прози з Румунії. – Том 1. – 456 с. Том 2 – 386 с. – Бухарест, вид. «RCR Editorial», 2009.
2. Ковач І.Рожева балада та інші новели. – Бухарест, вид. «RCR Print», 2006. – 170 с.
3. Трайста М.Г. Між коханням і смертю: Повісті. – Бухарест, вид. «RCR Editorial», 2016. – 527 с.

P.M. Hodanych

Myth of death in Ukrainian novelistics of Romania

Summary. The article investigates the process of formation of Ukrainian small prose on the territory of modern Romania. The philosophical problems of literature are considered through social, political and national process of the 20th century. Those processes have influenced the topics of the writings and choices of literature characters. The characters who are in crisis situations which are connected with two world wars and the transition from patriarchal way of existence to the modern industrial society. With the help of comparative method the author analyses the works of S.Yatsenyuk, I.Shmulyak, S.Tkachuk, K.Irod, M.Myhailiuk, I.Kovach, M.Traisty and other modern writers in the context of European literature process.

Key words: Ukrainian novels, literary process, Romania, Mythology, literary hero, national psychotype.

Одержано 28.03.2018 р.